

Piotr Dominiak
Aleksandra Kurzyńska

Politechnika Gdańska

Wpływ kryzysu na sektor MSP w krajach strefy euro w latach 2008–2011

Istotną zmianą wpływającą na dynamikę wzrostu znaczenia sektora MSP był kryzys, który rozpoczął się w 2008 r. Dotychczasowe nieliczne analizy wskazywały, że sektor MSP jest bardziej odporny na zmiany koniunktury niż sektor przedsiębiorstw dużych. Autorzy podejmują wstępną próbę weryfikacji hipotezy o mniejszej (niż dużych firm) wrażliwości sektora MSP na zmiany koniunktury na przykładzie krajów należących do strefy euro, wykorzystując dostępne dane z lat 2008–2011. Rozważania dotyczą wielkości i struktury populacji przedsiębiorstw, wielkości i struktury zatrudnienia według klas wielkości firm oraz struktury tworzenia wartości dodanej. Przeprowadzona analiza nie pozwala na przyjęcie lub odrzucenie hipotez co do procykliczności, kontracykliczności czy niezależności zmian w MSP od zmian koniunktury. Uzyskane wyniki nie potwierdzają większej odporności sektora MSP niż sektora DP na recesję. Gospodarki zdominowane przez MSP wyraźnie gorzej przechodziły fazę złej koniunktury po 2008 r. Nie znaczy to, że za głębszy kryzys należy obciążyć winą mniejsze podmioty gospodarcze. Można natomiast stwierdzić, że w tej grupie państw sektor MSP nie okazał się lepszym stabilizatorem koniunktury niż w pozostałych analizowanych gospodarkach.

The influence of the crisis on the SMEs sector in the euro area over the years 2008–2011

A significant change affecting the dynamics of the importance of the SME sector was the crisis that began in 2008. Previous few analyses showed that the SME sector is more resistant to changes in business cycles than the large enterprises sector. The authors take an attempt to verify the hypothesis about smaller (than the large firms') sensitivity of the SME sector to the changing economic conditions. The analysis was conducted basing on the available data from the years 2008–2011 about countries belonging to the euro area. Considerations concern the size and structure of the population of enterprises, the size and structure of employment by firm size classes and structure of created value added. The analysis does not allow for the adoption or rejection of the hypothesis about the independence of changes in SME sector and business cycles. Results do not confirm the SME sector greater resistance to the recession. Economies dominated by SMEs were visibly less successful in dealing with the bad situation after 2008. Certainly this does not mean that the deeper crisis was caused by smaller enterprises. In contrast, it can be concluded that in this group of countries, the SME sector has not proved to be a better economic stabilizer than in the other analyzed economies.

Keywords: business cycles, recession, SME sector, entrepreneurship

Klasyfikacja JEL: F36, L25, L26, O12

Wprowadzenie

W niniejszym artykule podjęto próbę prześledzenia zmian w MSP, jakie zaobserwowano w latach 2008–2011 w krajach należących do strefy euro. Rok 2008 to początek kryzysu w niektórych państwach europejskich, natomiast w latach 2010–2011 w większości krajów strefy euro odnotowano dodatnią dynamikę wzrostu PKB. Analizie poddano dynamikę populacji przedsiębiorstw i jej strukturę według wielkości firm, dynamikę i analogiczną strukturę liczby osób pracujących oraz dynamikę i strukturę wytworzonej w sektorze przedsiębiorstw wartości dodanej brutto. Analiza ogranicza się do sektora przedsiębiorstw niefinansowych, a jej celem jest wstępna weryfikacja hipotezy o większej odporności sektora MSP na wahania koniunktury w porównaniu z sektorem dużych przedsiębiorstw (DP) i tym samym jego większej stabilności.

Autorzy ograniczyli zakres analizy do strefy euro¹ głównie z powodu nieporównywalności poziomu i dynamiki wartości dodanej w krajach spoza tej strefy².

1. Przegląd literatury i dotychczasowych badań

Dynamika rozwoju sektora MSP, bardzo silna w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. [Loveman, Sengenberger, 1990; Storey, 1994; Piasecki, 1997; Dominiak, 2005], skłaniała ekonomistów do przekonania, że w przyszłości będziemy nadal obserwować tzw. trend U [Wennekers, Thurik, 1999; Carree i in., 2002; Dominiak, 2005]. Oznacza to, że udział przedsiębiorców i samozatrudnionych (obie te grupy stanowią część sektora MSP) w zatrudnieniu ogółem będzie wzrastał. Ostrożniej formułowano opinie na temat zmian udziału tego sektora w tworzeniu PKB, gdyż nawet w okresie renesansu (dwie ostatnie dekady XX w.) dynamika zmian wydajności pracy w MSP była niższa niż w sektorze DP [Dominiak, 2005]. W latach 2002–2007 rozwój sektora MSP nie był już tak bardzo dynamiczny jak wcześniej, ale liczba firm (mikro, małych i średnich) rosła zarówno w całej UE, jak i w tzw. starej piętnastce (EU-15). Rosła także rok po roku liczba osób pracujących w tym sektorze, podczas gdy liczba pracujących w DP, choć także wzrosła pod koniec tego okresu, to w roku 2003 zmalała. W całym tym okresie

¹ Ścisłej – do krajów będących członkami strefy euro w 2008 r.

² Dostępne dane dotyczą wartości dodanej brutto w przeliczeniu na euro. Stąd duży wpływ wahań kursów walut narodowych (państw spoza strefy) na dynamikę wartości dodanej. Przykładem może być Polska, w której w wyniku takiego podejścia zaobserwowano spadek wartości dodanej w sektorze MSP o ponad 20% [European Commission, 2013], podczas gdy w złotówkach nastąpił w tym okresie niewielki wzrost o około 2% (w zależności od przyjętego deflatora).

udział MSP w liczbie pracujących ogółem wzrósł o niemal jeden punkt procentowy (z 65,97% do 66,93%) [Dominiak, 2005; Lasota, 2010].

W ostatnim ćwierćwieczu poprzedniego stulecia większość analiz dotyczących sektora MSP koncentrowała się na analizach trendów długo- i średniookresowych. Odrodzenie mniejszych podmiotów gospodarczych, po długich dziesięcioleciach ich stopniowej marginalizacji, starano się przedstawić (mniej lub bardziej świadomie) jako początek nowego długiego okresu ich prosperity i stopniowego powiększania ich pola działania w miarę rozwoju gospodarczego.

Mniej badań dotyczyło zmian krótkookresowych, w tym wpływu cykli koniunkturalnych na sektor MSP i na przedsiębiorczość [Parker, 2012]. Często nie rozróżniano zmian długookresowych i wpływu czynników koniunkturalnych, choć na tzw. pułapkę cyklu koniunkturalnego (nakładanie się zmian krótko- i długookresowych), szczególnie trudną do uniknięcia w przypadku analizowania zmian struktury zatrudnienia, zwracano uwagę już od dawna [Armington, Odle, 1982; Loveman, Sengenberger, 1990].

Światowy kryzys z 2008 r. zwiększył wyraźnie zainteresowanie tymi zagadnieniami. Liczba publikacji naukowych i raportów na temat skutków kryzysu dla sektora MSP rośnie, ale brak dystansu do dziejących się po 2008 r. procesów utrudnia formułowanie ogólnych wniosków odnośnie całych gospodarek. Wśród najnowszych publikacji dotyczących wpływu światowego kryzysu finansowego na małe i średnie przedsiębiorstwa warto wymienić raporty przygotowane dla Komisji Europejskiej³ i raport ACCA [2010]. Szczególnie wartościowych opracowań typowo naukowych, dobrze osadzonych w ramach teoretycznych, nie jest jeszcze zbyt wiele. Z pewnością należy do nich zaliczyć prace takich autorów, jak Roy Thurik, André van Stel, Gerard Scholman, Teresa Fort, John Haltiwanger, Javier Miranda, Ron Jarmin, Philipp D. Koellinger, João Ricardo Faria, Emilio Congregado, Simon C. Parker, Antonio Golper, José María Millán, Giorgio Calcagnini i Ilario Favaretto [Koellinger, Thurik, 2009; Fort i in., 2013; Haltiwanger, Jarmin, Miranda, 2013; ACCA, 2010; Parker, 2012; Faria, 2012; Congregado, Golper, Parker, 2009; Scholman, van Stel, Thurik, 2014; Millán i in., 2014]. Ponadto sporo publikacji w czasopismach naukowych dotyczyło wpływu kryzysu na finansowanie małych firm [Berggren, Olofsson, Silver, 2009; Ruis i in., 2009; Beck, 2013].

Dominowało przekonanie, że sektor MSP jest mniej wrażliwy na wahania koniunktury niż sektor DP. Podkreślano, że nie chodzi tu o większą odporność poszczególnych podmiotów, ale sektora jako całości – chociaż małe i średnie firmy upadają częściej niż duże korporacje, to na ich miejsce powstają nowe, rekompensując (przynajmniej częściowo) ubytki miejsc pracy i wartości dodanej wynikające z zaprzestania działalności przez podmioty słabsze.

³ Zob. m.in. [European Commission, 2011; European Commission, 2012; European Commission, 2013].

Autorzy najnowszych badań amerykańskich [Fort i in., 2013] zwracają uwagę, że można znaleźć argumenty na rzecz obu hipotez: 1. MSP są bardziej wrażliwe na wahania koniunktury niż DP; 2. MSP są bardziej odporne na wahania koniunktury niż DP. Wszystko zależy od tego, jakich wskaźników użyjemy do analizy (zarówno miar koniunktury, jak i wrażliwości/odporności). Wyniki tych badań wskazują, że małe młode firmy są bardziej wrażliwe niż małe stare i duże stare⁴. Natomiast porównanie wrażliwości małych starych przedsiębiorstw i dużych starych nie przyniosło jednoznacznych wyników. Również z innych badań [Haltiwanger, Jarmin, Miranda, 2013] wynika, że większe znaczenie dla różnicowania reakcji na szoki zewnętrzne ma wiek przedsiębiorstw niż ich wielkość. Trzeba jednak zaznaczyć, że studia Fort i innych badaczy dotyczyły tylko gospodarki amerykańskiej, a podobnych badań odnośnie gospodarek europejskich nie ma, głównie z powodu braku dostępności tak dokładnych danych na temat wieku firm.

Koellinger i Thurik na podstawie badań dotyczących 22 krajów OECD wysuwają hipotezę, że przedsiębiorczość (rozumiana przez nich jako liczba przedsiębiorców) nie ma charakteru ani procyklicznego, ani nie jest niezależna od wahań cyklicznych, ale stanowi wskaźnik pilotujący koniunkturę – zmienia się wyprzedzająco (o 1–2 lata) w stosunku do koniunktury (mierzonej zmianami PKB i bezrobocia) [Koellinger, Thurik, 2009]. Takie same wnioski wyciągają oni z analizy przeprowadzonej na podstawie badań GEM (Global Entrepreneurship Monitor). Tym samym odrzucają oni hipotezę Rampiniego [Rampini, 2004] o procykliczności przedsiębiorczości oraz Bena Bernankego i Marka Gertlera [Bernanke, Gertler, 1989] o braku zależności pomiędzy tymi zmiennymi i stwierdzają, że przedsiębiorcy odgrywają proaktywną rolę w kształtowaniu koniunktury, a nie dostosowują się do niej. Hipoteza ta wydaje się dość kontrowersyjna, a interpretacja wyników badań dość wątpliwa, tym bardziej, że Koellinger i Thurik podkreślają ogromne różnicowanie wyników swych badań pomiędzy badanymi krajami. Dodać też trzeba, że ich analizy kończą się na roku 2007, a więc przed początkiem światowego kryzysu finansowego. Dane statystyczne z krajów UE (ale również z USA) dla lat 2008–2011 [European Commission, 2012] nie potwierdzają wcześniejszej hipotezy Koellingera i Thurika. Faria [2012] podjął próbę teoretycznego uzasadnienia ich wniosków [Koellinger, Thurik, 2012] i przedstawił model, za pomocą którego przeprowadził analizę relacji pomiędzy przedsiębiorczością (liczbą przedsiębiorców) a bezrobociem. Jej wynik wskazuje na pozytywną korelację pomiędzy przedsiębiorczością a bezrobociem. Faria wyjaśnia to działaniem tzw. czynników typu „push” [Dominiak, 2005; Koellinger, Thurik, 2009] (lub „recession-push”, „necessity-based” entrepreneurship – wymuszona przedsiębiorczość), które zmuszają bezrobotnych tracących pracę w czasie złej koniunktury do zakładania własnych firm z braku innej alternatywy.

⁴ Przyjęto, że młode firmy mają nie więcej niż 5 lat, a małe zatrudniają poniżej 20 osób.

Congregado, Golper i Parker [2009] zwrócili z kolei uwagę, że analizując liczbę przedsiębiorców, należy odróżniać samozatrudnionych od tych, którzy w swoich firmach zatrudniają pracowników. Liczba tych drugich rośnie szybciej w fazach dobrej koniunktury (czynnik „pull”, „recovery-pull”, „opportunity-based” – przedsiębiorczość wykorzystująca szanse), podczas gdy liczba samozatrudnionych rośnie szybciej podczas recesji. Ale o ile relacje takie potwierdziły się w gospodarce hiszpańskiej, to autorzy nie znaleźli ich w gospodarce amerykańskiej. Millan i inni na podstawie badań przeprowadzonych w 15 krajach UE wspierają wnioski o procykliczności zatrudnienia w firmach prowadzonych przez indywidualnych przedsiębiorców [Millán i in., 2014].

W raporcie ACCA [2010] i w raporcie dla Komisji Europejskiej z 2012 r. [European Commission, 2012] wyraźnie podkreśla się, że choć sektor MSP okazał się bardziej odporny niż sektor DP w początkowej fazie kryzysu, to jednak to duże firmy zaczęły szybciej i bardziej dynamicznie odrabiać poniesione straty po 2009 r. Szczególnie dobitnie formułują swoją opinię autorzy raportu ACCA, pisząc, że sektor MSP nie reaguje (spadkiem zatrudnienia i produkcji) na zewnętrzne szoki makroekonomiczne natychmiast, ale trwająca recesja (druga fala) może przynosić dla niego znacznie głębsze negatywne skutki [ACCA, 2010].

Natomiast wyniki badań dotyczących związków pomiędzy finansowaniem MSP a cyklami koniunktury wskazują, że firmy z tego sektora mają wyraźnie gorszy dostęp do finansowania w okresach recesji niż duże przedsiębiorstwa, stąd przeważają konkluzje wskazujące na procykliczność aktywności sektora MSP. Ruis i inni stwierdzają wręcz, że MSP (szczególnie te słabsze) w USA okazały się bezbronne wobec kryzysu ze względu na procykliczność dostępu do kapitałów zewnętrznych [Ruis i in., 2009]. Podobny wniosek wysnuwają także wobec gospodarek strefy euro, szczególnie odnośnie dostępu do kredytów bankowych. Zbliżone konkluzje wynikają z analiz międzynarodowych prezentowanych przez Becka [Beck, 2013]. Badania przeprowadzone w Szwecji również wskazują, że w okresach słabej koniunktury MSP są bardziej zależne od finansowania zewnętrznego, które jest wówczas trudniej dostępne [Berggren, Olofsson, Silver, 2009]. Jednakże inni szwedzcy autorzy stwierdzają, że intensywność reakcji (np. procykliczne wahania wielkości produkcji) na zmiany koniunktury rośnie wraz z wielkością firm [Jacobson, Linde, Roszbach, 2008].

Trudno zatem nie zgodzić się z Parkerem, że nadal nie wiemy, czy przedsiębiorczość (utożsamiana z małymi i średnimi przedsiębiorstwami) ma charakter procykliczny, czy kontracykliczny, czy jej zmiany wyprzedzają wahania cykliczne, czy też są w stosunku do nich opóźnione [Parker, 2012].

Trzeba wyraźnie podkreślić, że w porównaniu z USA badania sektora MSP w Europie natrafiają na szereg problemów związanych z niekompletnością danych w poszczególnych krajach, ich nieporównywalnością w czasie (m.in. zmia-

ny definicji i klasyfikacji), zmianami granic państw (szczególnie w ostatniej dekadzie XX w.) itp. Ponadto należy pamiętać o ogromnym zróżnicowaniu sektora MSP i jego roli w poszczególnych gospodarkach europejskich. Głównie z tego powodu wszelkie analizy zmian w tym sektorze prowadzone na poziomie całej Unii Europejskiej (lub jej najstarszej części, czyli 15 krajów), czy nawet strefy euro, mogą prowadzić do nietrafnych konkluzji. Dotyczy to zarówno analiz długo-, jak i krótkookresowych.

2. Metodologia i wyniki badań

Heterogeniczność sektora MSP w przekroju międzynarodowym skłoniła autorów do próby analizy opartej na grupowaniu gospodarek strefy euro w oparciu o dwa podstawowe kryteria:

- klasyfikację dokonaną na podstawie kryterium wagi sektora MSP i sektora DP w poszczególnych gospodarkach,
- klasyfikację gospodarek krajów strefy euro na podstawie zmian rocznego tempa wzrostu realnego PKB.

Pierwsza klasyfikacja została dokonana w oparciu o trzy zmienne:

- udział sektora MSP w całej populacji przedsiębiorstw,
- udział mikroprzedsiębiorstw w całej populacji przedsiębiorstw⁵,
- udział dużych firm w wartości dodanej brutto tworzonej przez cały sektor przedsiębiorstw niefinansowych w latach 2008–2011.

Jeżeli udział przedsiębiorstw danej klasy wielkości w danej gospodarce był wyższy od przeciętnej dla całej strefy euro we wszystkich trzech kategoriach (liczba firm, liczba pracujących, udział w wartości dodanej brutto), dana gospodarka została sklasyfikowana jako zdominowana przez MSP, mikroprzedsiębiorstwa lub duże firmy. Jeżeli udziały przedsiębiorstw danej klasy wielkości były wyższe od przeciętnych w dwóch z trzech kategorii, dana gospodarka została sklasyfikowana jako taka, w której firmy z danej klasy wielkości mają bardzo duże znaczenie (tab. 1).

Sześć państw zostało zaliczonych do grupy zdominowanej przez sektor MSP: Cypr, Grecja, Hiszpania, Malta, Portugalia i Włochy. Te same gospodarki były zdominowane przez mikrofirmy. Tylko dwie gospodarki sklasyfikowano na podstawie powyższych kryteriów jako zdominowane przez sektor DP: Finlandię i Niemcy. Pozostałe kraje sklasyfikowano jako grupy „pośrednie”. Gospodarkami o bardzo dużym znaczeniu sektora MSP były Belgia i Słowenia. Kraje o bardzo du-

⁵ W analizie obok całego sektora MSP (mikroprzedsiębiorstw, małych przedsiębiorstw oraz średnich) uwzględniono odrębnie udziały mikroprzedsiębiorstw. Uzasadnia to fakt, że struktura sektora MSP jest mocno wewnętrznie zróżnicowana w poszczególnych krajach. Różnice te są szczególnie duże właśnie w odniesieniu do udziałów firm mikro.

żym znaczeniu mikrofirm to Belgia i Francja. Do grupy gospodarek, w których bardzo duże znaczenie miały DP, zaliczono: Austrię, Francję, Holandię, Irlandię i Luksemburg.

Tabela 1. Gospodarki zdominowane przez firmy danej klasy wielkości

Gospodarki zdominowane przez sektor MSP	Gospodarki zdominowane przez mikrofirmy	Gospodarki zdominowane przez duże przedsiębiorstwa
Cypr Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy	Cypr Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy	Finlandia Niemcy
Gospodarki, w których sektor MSP ma bardzo duże znaczenie	Gospodarki, w których mikrofirmy mają bardzo duże znaczenie	Gospodarki, w których duże przedsiębiorstwa mają bardzo duże znaczenie
Belgia Słowenia	Belgia Francja	Austria Francja Holandia Irlandia Luksemburg

Uwaga: Gospodarki zdominowane przez przedsiębiorstwa danej klasy wielkości – udziały firm danej klasy wielkości w populacji przedsiębiorstw, w liczbie pracujących ogółem w sektorze przedsiębiorstw i w wartości dodanej brutto w sektorze przedsiębiorstw powyżej średniej z lat 2008–2011 dla badanych krajów strefy euro; gospodarki, w których dana klasa wielkości firm ma bardzo duże znaczenie – dwa z trzech ww. udziałów powyżej średniej dla całej badanej grupy państw.

Źródło: [Tabela 2–4].

Udziały MSP w całej populacji przedsiębiorstw były we wszystkich krajach bardzo wysokie: od 99,48% (Niemcy) do 99,93% (Grecja), toteż zróżnicowanie gospodarek pod tym względem było bardzo niewielkie. Udziały w liczbie pracujących były wyraźnie bardziej zróżnicowane i wahały się od 60,38% (Niemcy) do 87,17% (Grecja). Zróżnicowanie udziałów MSP w wartości dodanej brutto było zbliżone do zróżnicowania udziałów w liczbie pracujących – od 52,36% (Niemcy) do 77,57% (Cypr). Stąd podział gospodarek przedstawiony w tabeli 2 jest szczególnie istotny („ostry”) w odniesieniu do udziałów w liczbie pracujących i w wartości dodanej.

Podobnie wygląda to w odniesieniu do dużych przedsiębiorstw (tab. 4), gdzie udziały DP w ogólnej liczbie firm są wszędzie bardzo niskie i stąd mało zróżnicowane.

Tabela 2. Udziały sektora MSP w populacji przedsiębiorstw, w liczbie pracujących w sektorze przedsiębiorstw, w wartości dodanej brutto w sektorze przedsiębiorstw w krajach strefy euro (2008) w latach 2008–2011

Udział sektora MSP w danym państwie w stosunku do średniej w krajach strefy euro	Udział w liczbie przedsiębiorstw	Udział w liczbie pracujących	Udział w wartości dodanej brutto
Średni udział z lat 2008–2011	99,8	69,2	60,0
+	Cypr Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy <i>Belgia</i> Francja	Cypr Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy <i>Słowenia</i> Irlandia	Cypr Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy <i>Belgia</i> <i>Słowenia</i> Austria Holandia Luksemburg
-	Austria Finlandia Holandia Irlandia Luksemburg Niemcy Słowenia	Austria Belgia Finlandia Francja Holandia Luksemburg Niemcy	Finlandia Francja Irlandia Niemcy

Uwaga: „+” – udział danego kraju wyższy od średniej; „-” – udział danego kraju niższy od średniej; czcionka pogrubiona – kraje mające udziały wyższe we wszystkich trzech kategoriach; czcionka pochyla – kraje mające udziały wyższe od średniej w dwóch kategoriach.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [European Commission, 2014].

Ponadprzeciętne udziały mikrofirm i dużych przedsiębiorstw w gospodarce francuskiej wskazują na relatywnie mniejszą rolę, jaką odgrywają w tym kraju firmy małe i średnie. Podobna sytuacja (ale w odniesieniu do udziałów w zatrudnieniu) ma miejsce w gospodarce belgijskiej.

Tabela 3. Udziały mikrofirm (0–9) w populacji przedsiębiorstw, w liczbie pracujących w sektorze przedsiębiorstw, w wartości dodanej brutto w sektorze przedsiębiorstw w krajach strefy euro (2008) w latach 2008–2011

Udział mikrofirm (0–9) w danym państwie w stosunku do średniej w krajach strefy euro	Udział w liczbie przedsiębiorstw	Udział w liczbie pracujących	Udział w wartości dodanej brutto
Średni udział z lat 2008–2011	92,0	31,0	22,2
+	Cypr Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy <i>Belgia</i> <i>Francja</i> Słowenia	Cypr Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy <i>Belgia</i>	Cypr Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy <i>Francja</i> Luksemburg
–	Austria Finlandia Holandia Irlandia Luksemburg Niemcy	Austria Finlandia Francja Holandia Irlandia Luksemburg Niemcy Słowenia	Austria Belgia Finlandia Holandia Irlandia Niemcy Słowenia

Uwaga: „+” – udział danego kraju wyższy od średniej; „–” – udział danego kraju niższy od średniej; czcionka pogrubiona – kraje mające udziały wyższe we wszystkich trzech kategoriach; czcionka pochyla – kraje mające udziały wyższe od średniej w dwóch kategoriach.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [European Commission, 2014].

Klasyfikacja druga dokonana została w oparciu o przebieg zmian rocznych temp wzrostu realnego PKB (tab. 5). Do grupy pierwszej zaliczono gospodarki 8 krajów, w których tempo wzrostu realnego PKB było ujemne tylko w 2009 r., a w 2008 r. i w latach 2010–2011 było ono dodatnie. Druga grupa (3 kraje) to państwa, w których ujemne tempo wzrostu utrzymywało się w latach 2008–2009, ale w dwóch następnych było dodatnie. W grupie trzeciej (2 kraje) znalazły się gospodarki, w których ujemne tempo utrzymywało się jeszcze w 2010 r., natomiast w czwartej (też 2 kraje) – te, w których ujemne tempo wzrostu odnotowano jeszcze w 2011 r.

Tabela 4. Udziały dużych przedsiębiorstw w populacji przedsiębiorstw, w liczbie pracujących w sektorze przedsiębiorstw, w wartości dodanej brutto w sektorze przedsiębiorstw w krajach strefy euro (2008) w latach 2008–2011

Udział dużych przedsiębiorstw (250+) w danym państwie w stosunku do średniej w krajach strefy euro	Udział w liczbie przedsiębiorstw	Udział w liczbie pracujących	Udział w wartości dodanej brutto
Średni udział z lat 2008–2011	0,19	30,8	40,0
+	Finlandia Niemcy <i>Austria</i> <i>Holandia</i> <i>Irlandia</i> <i>Luksemburg</i> Słowenia	Finlandia Niemcy <i>Austria</i> <i>Francja</i> <i>Holandia</i> <i>Luksemburg</i> Belgia	Finlandia Niemcy <i>Francja</i> <i>Irlandia</i>
-	Belgia Cypr Francja Grecja Hiszpania Malta Portugalia Włochy	Cypr Grecja Hiszpania Irlandia Malta Portugalia Słowenia Włochy	Austria Belgia Cypr Grecja Hiszpania Holandia Luksemburg Malta Portugalia Słowenia Włochy

Uwaga: „+” – udział danego kraju wyższy od średniej; „-” – udział danego kraju niższy od średniej; czcionka pogrubiona – kraje mające udziały wyższe we wszystkich trzech kategoriach; czcionka pochyla – kraje mające udziały wyższe od średniej w dwóch kategoriach.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [European Commission, 2014].

Z tabeli 5 wynika wyraźnie, że w pierwszej grupie znajdują się 4 z 7 krajów, w których dominują lub mają bardzo duże znaczenie duże firmy. Natomiast w 3 „dolnych” grupach o gorszej dynamice PKB są 4 z 6 gospodarek zdominowanych przez sektor MSP. Jeśli pominiemy gospodarki małe, podatne na większe wahania niemal wszystkich wskaźników ekonomicznych (Cypr, Malta, Luksemburg, Słowenia, Irlandia), to obraz sytuacji stanie się jeszcze bardziej klarowny. Żadna z dużych gospodarek zdominowanych przez MSP nie znalazła się w pierwszej grupie, a tylko jedna z tych, w których DP odgrywają dużą rolę (Francja), nie należy do tej grupy. Jeszcze bardziej zaostrza obraz uwzględnienie zmian PKB

w latach 2012–2013⁶ – tylko Malta spośród państw zdominowanych przez MSP ma dodatnie tempo wzrostu PKB, w pozostałych krajach tej grupy wzrost był negatywny. W grupie krajów zdominowanych przez DP i w tej, w której ten sektor odgrywa bardzo dużą rolę, ujemne tempo notowano w obu latach tylko w Holandii i Finlandii.

Tabela 5. Dodatnie (+) i ujemne (–) roczne tempa zmian realnego PKB w krajach strefy euro w latach 2008–2011

	2008	2009	2010	2011
Austria	+	–	+	+
Belgia	+	–	+	+
Cypr	+	–	+	+
Finlandia	+	–	+	+
Holandia	+	–	+	+
Malta	+	–	+	+
Niemcy	+	–	+	+
Słowenia	+	–	+	+
Francja	–	–	+	+
Włochy	–	–	+	+
Luksemburg	–	–	+	+
Hiszpania	+	–	–	+
Irlandia	–	–	–	+
Portugalia	0	–	+	–
Grecja	–	–	–	–

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [Eurostat, 2014].

Porównanie temp wzrostu realnego PKB oraz liczby pracujących i wartości dodanej brutto w MSP (tab. 6) wskazuje na znaczne zróżnicowanie sytuacji w poszczególnych krajach. Równoległe (co do kierunku) zmiany wszystkich trzech wielkości odnotowano w Austrii, Portugalii, Irlandii i Grecji, a bardzo zbliżone: w Niemczech, Luksemburgu, Hiszpanii i na Cyprze. W pozostałych krajach tempa poszczególnych wielkości zmieniały się w sposób bardzo zróżnicowany w stosunku do siebie. Trudno tu znaleźć jakieś wyraźne związki pomiędzy dominacją sektorów a tempami zmian. Na podstawie bardzo uproszczonego podejścia można jedynie zauważyć, że (pomijając ponownie małe gospodarki) liczba „plusów” w grupie krajów: Grecja, Hiszpania, Portugalia, Włochy, Belgia wynosi 13 na 45 możliwych, a w grupie: Niemcy, Finlandia, Austria, Francja, Holandia – 27 na 45. Nie

⁶ Według danych Eurostatu z 15 kwietnia 2014 r. [Eurostat, 2014].

jest to, oczywiście, silny argument na rzecz stwierdzenia, że sektor MSP okazał się bardziej wrażliwy na recesję niż sektor DP.

Tabela 6. Wzrost (+) lub spadek (-) wybranych wielkości w stosunku do roku poprzedniego w latach 2009–2011 w krajach strefy euro

	2009	2010	2011		2009	2010	2011
Austria				Holandia			
Realny PKB	-	+	+	Realny PKB	-	+	+
MSP – pracujący	-	+	+	MSP – pracujący	-	-	+
MSP – wartość dodana	-	+	+	MSP – wartość dodana	-	+	-
Belgia				Malta			
Realny PKB	-	+	+	Realny PKB	-	+	+
MSP – pracujący	-	+	-	MSP – pracujący	-	+	+
MSP – wartość dodana	+	+	-	MSP – wartość dodana	+	-	+
Cypr				Niemcy			
Realny PKB	-	+	+	Realny PKB	-	+	+
MSP – pracujący	-	+	-	MSP – pracujący	+	+	+
MSP – wartość dodana	-	+	+	MSP – wartość dodana	+	+	+
Finlandia				Słowenia			
Realny PKB	-	+	+	Realny PKB	-	+	+
MSP – pracujący	-	-	+	MSP – pracujący	-	-	-
MSP – wartość dodana	-	+	-	MSP – wartość dodana	-	+	+
Francja				Włochy			
Realny PKB	-	+	+	Realny PKB	-	+	+
MSP – pracujący	+	+	-	MSP – pracujący	-	-	+
MSP – wartość dodana	-	+	-	MSP – wartość dodana	-	+	-
Luksemburg							
Realny PKB	-	+	+				
MSP – pracujący	-	+	+				
MSP – wartość dodana	-	+	-				
Hiszpania				Irlandia			
Realny PKB	-	-	+	Realny PKB	-	-	+
MSP – pracujący	-	-	-	MSP – pracujący	-	-	+
MSP – wartość dodana	-	-	-	MSP – wartość dodana	-	-	+
Portugalia				Grecja			
Realny PKB	-	+	-	Realny PKB	-	-	-
MSP – pracujący	-	+	-	MSP – pracujący	-	-	-
MSP – wartość dodana	-	+	-	MSP – wartość dodana	-	-	-

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [Eurostat, 2014].

Porównanie wpływu recesji na sytuację w sektorach MSP i DP komplikuje się, gdy porównamy wybrane wskaźniki z 2011 r. ze wskaźnikami z roku 2008 (tab. 7). Liczba pracujących wzrosła w 6 z 15 badanych krajów, a w sektorze DP tylko w 3 gospodarkach. Tylko w Niemczech odnotowano wzrost liczby pracujących w obu sektorach. W przypadku wartości dodanej jej wzrost w sektorze MSP miał miejsce zaledwie w 3 krajach, a w sektorze DP w czterech. Podobnie jak w przypadku liczby pracujących jedynie w gospodarce niemieckiej wartość dodana wzrosła w obu sektorach.

Tabela 7. Zmiana liczby osób pracujących i wartości dodanej w grupach przedsiębiorstw w krajach strefy euro⁷ w latach 2008–2011

	MSP – liczba pracujących	MSP – wartość dodana	DP – liczba pracujących	DP – wartość dodana
Wzrost w 2011 r. w stosunku do 2008 r.	Austria Belgia Malta Niemcy Francja Luksemburg	Belgia Holandia Niemcy	Cypr Niemcy Francja	Cypr Niemcy Francja Włochy
Spadek w 2011 r. w stosunku do 2008 r.	Cypr Finlandia Holandia Słowenia Włochy Hiszpania Irlandia Portugalia Grecja	Austria Cypr Finlandia Malta Słowenia Francja Luksemburg Włochy Hiszpania Irlandia Portugalia Grecja	Austria Belgia Finlandia Holandia Malta Słowenia Luksemburg Włochy Hiszpania Irlandia Portugalia Grecja	Austria Belgia Finlandia Holandia Malta Słowenia Luksemburg Hiszpania Irlandia Portugalia Grecja

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [Eurostat, 2014].

Kiedy patrzy się tylko na sektor MSP, widać, że wzrost obu wskaźników nastąpił w zaledwie 2 państwach – w Niemczech i Belgii. Natomiast w sektorze DP liczba pracujących i wartość dodana wzrosły równocześnie w Niemczech i we Francji. Poprawa sytuacji w sektorach MSP nastąpiła zatem jedynie (poza Malta) w gospodarkach, w których sektor ten ma relatywnie mniejsze znaczenie. Ciekawość

⁷ Kraje należące do strefy euro w 2008 r.

wym przypadkiem jest Francja, gdzie odnotowano wzrost liczby pracujących w MSP w 2011 r. w stosunku do roku 2008, ale w 2011 r. liczba pracujących była wyraźnie mniejsza niż w latach 2009 i 2010. Potwierdza się więc hipoteza, że reakcja sektora MSP jest w pierwszej fazie recesji słaba (sektor zachowuje odporność), natomiast w miarę jej trwania nasila się ona.

Dane z tabeli 7 nie potwierdzają natomiast hipotezy, że sektor MSP jest „ciągniony” przez sektor DP w fazie ożywienia. Z pewnością krótki okres analizy – nie można na podstawie lat 2010–2011 wnioskować o trwałym ożywieniu, nawet w krajach, w których realny PKB miał w tym czasie dodatnią stopę wzrostu (tab. 5) – nie pozwala też na całkowite jej odrzucenie. Nie można formułować pochopnych wniosków, wiedząc również o kolejnym pogorszeniu koniunktury w wielu krajach w roku 2012.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej analizy można jednak sformułować pewne ostrożne wnioski:

- z powodu bardzo silnego zróżnicowania sytuacji w poszczególnych krajach (jeśli chodzi o strukturę populacji przedsiębiorstw, udziały MSP w liczbie pracujących i w wartości dodanej oraz odmienne zmiany dynamiki PKB) wnioskowanie na podstawie zagregowanych danych, np. dla całej UE lub dla strefy euro, może prowadzić do ryzykownych uogólnień;
- przyjęta w raportach dla Komisji Europejskiej konwencja klasyfikowania gospodarek narodowych na podstawie dodatniego lub ujemnego jednorocznego tempa zmian liczby pracujących i wartości dodanej w MSP może budzić wątpliwości. Dotyczą one głównie, choć nie wyłącznie, obliczania dynamiki wartości dodanej w przeliczeniu na euro, bez uwzględniania dużych wahań kursów walutowych. Tworzy to obraz daleki od realiów;
- aczkolwiek przeprowadzona w niniejszym artykule analiza nie pozwala na przyjęcie lub odrzucenie hipotez co do procykliczności, kontracykliczności czy niezależności zmian w MSP od zmian koniunktury, to jednak z całą pewnością wyniki nie potwierdzają większej odporności sektora MSP niż sektora DP na recesję. Gospodarki zdominowane przez MSP wyraźnie gorzej przechodziły fazę zlej koniunktury po 2008 r. Z pewnością nie znaczy to, że za głębszy kryzys można obciążyć winą mniejsze podmioty gospodarcze. Natomiast można stwierdzić, że w tej grupie państw sektor MSP nie okazał się lepszym stabilizatorem koniunktury niż w pozostałych analizowanych gospodarkach;
- badania wpływu koniunktury na sektor MSP (czy – jak wolą niektórzy – na przedsiębiorczość) wymaga przedłużenia okresu analizy na lata po 2011 r. Na

razie nie jest to możliwe ze względu na luki w dostępnych danych statystycznych. Mając świadomość (a opinie w tej kwestii są powszechnie zgodne), że recesja po 2008 r. różni się zdecydowanie od tych notowanych pod koniec XX w., na weryfikację wszelkich hipotez formułowanych na podstawie danych sprzed kilkunastu lat trzeba poczekać.

Bibliografia

- ACCA, 2010, Association of Chartered Certified Accountants, *Small Business. Global Agenda*, London.
- Armington C., Odle M., 1982, *Small Business – How Many Jobs?*, The Brookings Review, vol. 1, no. 2.
- Beck T., 2013, *Bank financing for SMEs, lessons from the literature*, Tilburg University National Institute Economic Review, no. 225.
- Beck T., Degryse H., De Haas R., van Horen N., 2013, *When Arm's Length Is Too Far. Relationship Banking over the Business Cycle*, Cass Business School, London.
- Berggren B., Olofsson Ch., Silver L., 2009, *The effect of business cycles on entrepreneurial control aversion and the search for external financing in SMEs*, IABE, Stockholm.
- Bernanke B., Gertler M., 1989, *Agency costs, net worth and business fluctuations*, American Economic Review, no. 79.
- Calcagnini G., Favaretto I., 2012, *Small Business in the Aftermath of the Crisis. International Analyses and Policies*, Physica Verlag. A Group Springer, Heidelberg.
- Carree M. A., Stel van A., Thurik R., Wennekers S., 2002, *Economic Development and Business Ownership. An Analysis Using Data of 23 OECD Countries in the Period 1976–1996*, Small Business Economics, vol. 19, no. 3.
- Congregado E., Golpe A. A., Parker S., 2012, *The Dynamics of Entrepreneurship. Hysteresis, Business Cycles and Government Policy*, Discussion Paper Series, Institute for the Study of Labor, Empirical Economics, no. 11.
- Dominiak P., 2005, *Sektor MSP we współczesnej gospodarce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- European Commission, 2011, *Are EU SMEs recovering from the crisis? Annual Report on EU Small and Medium Sized Enterprises 2010/2011*, Rotterdam, Cambridge.
- European Commission, 2012, *EU SMEs in 2012: at the crossroads? Annual Report on EU Small and Medium sized Enterprises 2011/2012*, Rotterdam, Cambridge.
- European Commission, 2013, *A Recovery on the Horizon? Annual Report on European SMEs 2012/2013*, Rotterdam, Cambridge.
- European Commission, 2014, *Annual Report on European SMEs, Database for Annual Report*, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/index_en.htm [dostęp: 11.03.2014].
- Eurostat, 2014, *Structural Business Statistics*, www.eurostat.eu [dostęp: 10.02.2014].
- Faria J. R., 2012, *Entrepreneurship and Business Cycles. Technological innovations and unemployment*, MPA – UTEP Working Paper Series, no. 3.
- Fendel R., Frenkel M., 1998, *Do Small and Medium-Sized Enterprises Stabilize Employment? Theoretical Considerations and Evidence from Germany*, Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften, Nr. 118.

- Fort T. C., Haltiwanger J., Jarmin R. S., Miranda J., 2013, *How firms respond to business cycles. The role of firm age and firm size*, Working Paper 19134, National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Haltiwanger J., Jarmin R. S., Miranda J., 2013, *Who Creates Jobs? Small versus Large versus Young*, *The Review of Economics and Statistics*, vol. 95, no. 2.
- Jacobson T., Linde J., Roszbach K., 2008, *Bankruptcy and the Business Cycle. Are SMEs less sensitive to systematic risk?*, Conference on Small Business Finance, World Bank, Stockholm.
- Koellinger P. D., Thurik A. R., 2009, *Entrepreneurship and the Business Cycle*, Tinbergen Institute Discussion Paper, no. 032/3.
- Lasota K., 2010, *Employment in SME sector in the EU-27 over the years 2002–2007*, Master thesis. Wydział Zarządzania i Ekonomii, Politechnika Gdańska, Gdańsk.
- Loveman G., Sengenberger W., 1990, *Introduction – Economic and social reorganisation in the small and medium-sized enterprise sector*, [w:] *Re-emergence of Small Enterprises*, ed. W. Sengenberger, G. Loveman, M. J. Piore, International Institute for Labour Studies, Geneva.
- Millán A., Millán J. M., Román C., Stel A. van, 2014, *Unraveling the relationship between the business cycle and the own-account worker's decision to hire employees*, Panteia, Zoetermeer.
- Parker S. C., 2012, *Entrepreneurship and the business cycle: evidence and implications for policymakers*, [w:] *Swedish Economic Forum Report*, Stockholm.
- Piasecki B., 1997, *Przedsiębiorczość i mała firma. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Rampini A. A., 2004, *Entrepreneurial activity, risk and the business cycle*, *Journal of Monetary Economics*, no. 51.
- Ruis A., van Stel A., Tsamis A., Verhoeven W., Whittle M., 2009, *Cyclicality of SME finance. Literature survey, data analysis and econometric analysis*, European Communities, Zoetermeer.
- Scholman G., Stel A. van, Thurik R., 2014, *The relationship between entrepreneurial activity, the business cycle and economic openness*, Panteia, Zoetermeer.
- Sengenberger W., Loveman G., Piore M. J., 1990, *The Re-emergence of small enterprises. Industrial restructuring in industrialised countries*, International Institute for Labour Studies, Geneva.
- Storey D. J., 1994, *Understanding the Small Business Sector*, Routledge, London.
- Wennekers S., Thurik R., 1999, *Linking Entrepreneurship and Economic Growth*, *Small Business Economics*, vol. 13, no. 1.